

Гәмзә һАЧЫЈЕВА

баш муәллим

УБУ ПРОГРАМЫ БЕЈНӘЛХАЛГ БИБЛИОГРАФИК ӘМӘКДАШЛЫҒЫН ӘСАС ВАСИТӘЛӘРИНДӘН БИРИ КИМИ

Елми-техники тәрәпти дөврүндә елм вә истехсалатын информасија тәминаты мә'лумат тәләбатчыларына оператив вә ихтисаслашдырылмыш хидмәтин һәјата кечирилмәсини тәләб едир.

Һазырда елә бир дөвр кәлиб чатмышдыр ки, артыг библиографијанын сәмәрәли инкишафы үчүн онун бејнәлхалг вә милли аспектләринин аһәнкдар әлагәси олдугча зәруридир. Һеч бир әлкәдә библиографијанын инкишафы дунја библиографија просесләриндән тәчрид олунмуш һалда һәјата кечирилә билмәз. Библиографик хидмәтин мүасир вәзифәләри бејнәлхалг библиографијанын мөвчудлуғуну вә кениш бејнәлхалг библиографик әмәкдашлығын зәрурилијини мүнһүм вәзифә кими гаршыја гојур. Бүтүн булар сөзсүз ки, илк нөвбәдә е'тибарлы милли библиографик системләрә әсасланыр.

Дунја библиографијасы мүасир дөврдә кетдикчә артан бејнәлхалг әмәкдашлығы шәраитиндә инкишаф едир ки, буна бир сыра амилләр тә'сир кәстәрир. Бу, илк нөвбәдә дәвләтләр вә халылар арасында гаршылығлы әлагәләрин артмасына тә'сир едән јени иғтисади, сијаси вә елми-техники мүнәсибәтләрин јаранмасы, о чүмлөдән дахили вә харичи факторларын фәалијјәти илә изаһ олунур. Икинчи бир тәрәфдән елм, техника вә иғтисадијјатын инкишафы, бу саһәләрә дунја наһијјәтләринин тәтбиғи информасијаны мүнһүм васитәјә чевирир.

XIX јүзилијин икинчи јарысында елм вә мәдәнијјәттиң бүтүн саһәләриндә бејнәлхалг мүнәсибәтләрин әсасы гојулдуғда, библиографија саһәсиндә дә бејнәлхалг әмәкдашлығы јараныб инкишаф етмәјә баһлајыр.

Бејнәлхалг миғјасда сәнәдиәрин мүхтәлиф нөвләри һаһында мә'лумат системләринин тәшкили вәчиб мәсәләләрдән бири олдуғ, бејнәлхалг тәшкилатларын мөшһул олдуғу мүнһүм проблемләртәндир.

Мүхтәлиф өлкөлөрдө чапдан бурахылан бүтүн нәшрләр һаггында библиографик мә'луматларын дүнја миҗасында истифадә едилмәсинә көмөк мөгсәдилә җарадылмыш бејнәлхалг програмлардан бири Универсал Библиографик Учот програмыдыр (). . ы "шәшыш. " дәрслијиндә гејд едир ки, УБУ програмынын адыны инкилис дилиндән тәрчүмә едәркән онун "Үмүмдүнја библиографија нәзарәти" адландырылмасы даһа дәгиг олар. Лакин мөвчуд мәнбәләрин һамысында бу програм "Универсал библиографик учот" адландырылдығындан, бу мөгәләдә дә онун белә ишләдилмәси мөгсәдәүјгүн һесаб едилмишдир.

Бу програм ИФЛА тәрәфиндән һазырланмышдыр. ИФЛА-нын 1970-чи илдә Москвада кечирилмиш сессиясында Баварија Дөвләт Китаханасынын директору Ф.Г.Калтвассерә УБУ програмы лајиһәсинин ишләнмәси тапшырылыр. 1973-чү илдә Греноблда кечирилмиш ИФЛА-нын 39-чу сессиясында исә бу програм тәсдиг олунар.2 Сонралар УБУ илә бағлы мәсәләләр ИФЛА-нын бүтүн сессияларында музакирә олунашдыр. 1974-чү илдә Лондонда бу програмын һәјата кечирилмәси илә бағлы бүтүн ишләри әләгәләндирән УБУ үзрә ИФЛА-нын бејнәлхалг мәркәзи җарадылыр.

УБУ програмынын әсасыны бүтүн дүнја өлкәләринин чари милли библиографиясы тәшкил едир. Ајры-ајры өлкәләрин чари милли библиографик нәшрләринин мөчмусу дүнја чап мөһсулу һаггында там вә оператив мә'луматы әкс етдирмәлидир. Чари милли библиографик нәшрләрин һазырланмасы вә истифадәсинин ән'әнәви формаларындан әләвә, гејри-ән'әнәви формалардан (магнит лентләри, микрофиш, компакт оптик диск вә с.) истифадә етмәклә бу вәзифәни җеринә җетирмәк олар. Беләликлә, УБУ програмынын вәзифәләри апағыдакылардыр:

-чари милли библиография системләринин милли вә бејнәлхалг сәвијјәли диқәр мә'лумат системләри илә гаршылыгылы мунасибәтини әләгәләндирмәк;

- сәнәдиләрин мүхтәлиф нөвләри һаггында библиографик мә'лумат мүбадиләсинин үмүмдүнја системини һәјата кечирмәк;

- җәрури тәдигатларын тәшкилинә рәһбәрлији тә'мин етмәк;

- инкишаф етмәклә олан өлкәләрин библиографик мә'луматын бејнәлхалг мүбадиләсиндә ингиракына көмөклик көстөрмәк.

Бүтүн буларла белә, чари милли библиографик нәшрләрин һазырланмасы вә истифадә едилмәсинин әлверинлилији үчүн ошларын ваһид шәклә сатылмасы вә стандартлашдырманын бүтүн просес-

ләриндә бејнәлхалг әмәкдашылығын имканлары вә библиографик җәјдалары нәзәрә алынмалыдыр. Бу бахымдан, УБУ-нун әсас принципләри апағыдакылардыр:

-чап мөһсулунун чари милли библиографиянын базасы әсасында десәнтрализасија (җәни җерли органларда, мәркәзләрдә) шәклиндә ишләнмәси;

-машыла охунан формада библиографик мә'лумат мүбадиләси;

-библиографик просесләрин вә мә'лумат верән техники васитәләрин максимум стандартлашдырылмасы.3

Көрүндүјү кими УБУ-нун ики аспекти вар: милли вә бејнәлхалг. Буна көрә дә инди чари милли библиографиянын вәзијјәти, сәвијјәси, инкишаф перспективи бир өлкәнин дахили иши дејил, ејни заманда бејнәлхалг әһәмийәтли бир ишдир.

УБУ лајиһәсинин гәбул едилдији вахтдан кечән, мүддәт әрзиндә програмда хејли дәјишиклик баш вермишдир. Инди УБУ чох кениш аспектли бејнәлхалг библиографик програмдыр. Онун һәјата кечирилмәсилә милли мәркәзләр вә бејнәлхалг тәшкилатлар (ЈУНЕСКО, ИФЛА, ИСО вә б.) мөһсул олур.

УБУ ИФЛА үчүн ән бөјүк вә ән вачиб програм һесаб едилир. ИФЛА-да програмын җеринә җетирилмәсиндә библиография бөлмәси әсас рол ојнајыр. Бу бөлмәнин әсас вәзифәси дүнјанын мүхтәлиф өлкәләринин китаханаларында библиографик фәалијјәтин вәзијјәтини өјрәнмәк вә библиографияшүнаслығын вачиб проблемләринин тәдигат етмәкдир. Белә проблемләр сырасында дүнја өлкәләриндә милли библиографиянын вәзијјәти, милли нәшрләрдә библиографик учотун тамлығы, милли библиография саһәсиндә бејнәлхалг стандартлашдырманын вәзијјәти вә б. көстөрмәк олар.

УБУ програмынын тәчрүби чәһәтдән һәјата кечирилмәсинин җәрури шәртләриндән бири милли библиография нәшрләриндә материалларын там әһатә олунамасы һесаб едилир. Буна көрә дә сатыла дахил олмајан нәшрләрин, аудиовизуал материалларын вә чап едилмәјән әсәрләрин учотунун апарылмасына да диқәт җетирилир.

Милли библиографиянын актуал проблемләрини өјрәнмәк, мөвчуд тәчрүбәни үмумиләшдирмәк, бу саһә үзрә ваһид консепсија җаратмаг УБУ програмынын һәјата кечирилмәсиндә муһүм рол ојнајыр. Дүнја өлкәләриндә милли библиографиянын төкмилләшдирилмәси илә әләгәдар олан ән вачиб проблемләрдән бири ајры-ајры өлкәләрдә мөчбури нүсхә һаггында һагунун олмасыдыр. Мөчбури нүсхә һагуну милли архивин җарадылмасы базасы, китахана фондунун тамамлан-

масы базасы вә милли библиографија мәнбәји кими инди бир чох дүнја өлкәләриндә мөвчуддур.

Мә'лумат мәнбәләри, даирәсинин кенишләнмәси мәчбури нүсхә һаггында ганунун мүасир тәләбләр бахымындан даһа да тәкмилләшдирилмәсини тәләб едир. Бу ганун әсасында һәјата кечирилән ики вәзифә мүүјәнләшдирилмишдир: милли чап мәһсулунун топланмасы вә сахланмасы; милли чап мәһсулуна дахил едилән бүтүн материалларын нүфузлу библиографик учотунун јарадылмасы.

Мәчбури нүсхә һаггында мәчбури милли ганунларын үмуми принципләрини ашағьдакы кими мүүјәнләшдирмәк олар:
-мә'лумат әһәмијјәти олан бүтүн материалларын там шәкилдә учота атынмасы;

-мәчбури нүсхәләрин чатдырылмасы вахтынын максимум дәрәчәдә азатдылмасы (чапдан бурахылдығы вахтдан бир ајдан артыг кечмәмәк);
-мәчбури нүсхәнин чатдырылмасына нәзарәт системинә чидди әмәл олунамасы.

Мәчбури нүсхә һаггында милли ганунларда бу принципләрин һәјата кечирилмәси, милли библиографија системинин тәкмилләшдирилмәсинә, демәли, дүнја мијјасында библиографик учотун тәкмилләшдирилмәсини имкан верәчәкдир. Әкәр Помасслын вердији мә'лумата көрә 1974-чү илдә 100 өлкәдә мәчбури нүсхә һаггында ганун гәбул олунамусса, 90-чы илләрин әввәлләриндә онларын сајы артыг 139-а⁵ чатмышдыр.

Милли библиографија, билдијимиз кими, коммуникатив функцијаны јеринә јетирир. Демәли, чари милли библиографијанын коммуникатив функцијасынын мәгсәди бу вә ја дикәр өлкә әразисиндә чыхмыш сәнәдләр, илк нөвбәдә чап әсәрләри һаггында кениш тәләбатчы даирәсинә мә'луматларын верилмәсидир. Мә'луматвермә функцијасы, бу бахымдан чари милли библиографијанын әсас функцијасы һесап едилмәлидир.⁶ Оун дикәр сәһәләри бу функцијанын һәјата кечирилмәсинә хидмәт едир.

Дүнјада милли библиографијанын вәзијјәтинин тәдгиги көстәрир ки, ајры-ајры өлкәләрдә милли библиографија органларында материалын сечилмәси принципи вә ме'јары мүхтәлифдир. Бу мүхтәлифлијин бир чох сәбәбләри вар. Өлкәдә милли библиографијанын үмуми инкишаф сәвијјәси, орада чап мәһсулунун мијдары, бу сәһәдәки нәзәри тәдгигатларын сәвијјәси вә дикәр бу кими фәләкәтләр буна тәсир едән башлычә амилләрдир.

ИФЛА вә ЈУНЕСКО хәттилә кечирилән бир чох бејнәлхалг мүшавирәләрдә милли библиографија органларында сәнәдләрин сечилмәси вә типолокијасы проблеминин нәзәри чәһәтдән ишләнмәси кениш мүзакирә олунамаш вә мүһүм наилијјәтләр әлдә едилмишдир. Милли библиографија органларында сәнәдләрин сечилмәси вә онларын учотунун вачиб нәзәри-методики принципләри ирәли сүрүлүшдүр.

Милли библиографија органларынын һазырланмасы вә нәшри сәһәсиндә ЕҢМ-дән истифадә библиографик фәалијјәтин ән мүһүм проблемләриндән бирини - бејнәлхалг вә милли мијјасла библиографик информасија мүбадиләси проблемини һәлл етмәјә имкан верир. Милли библиографик көстәричиләрин бурахылдышынын автоматлашдырылмасында ән зәрури шәртләрдән бири библиографик гејдләрин машынла охунан формасына кечирилмәси үчүн форматын мөвчудлуғудур. Формат ЕҢМ-дә ишләнмәк үчүн библиографик гејдин гурулушу, мәзмуну вә кодлашдырылмасы системидир.⁷ Ән кениш јайылмыш формат 1965-чи илдә АБШ-ын Конгрес китабханасы тәрәфиндән јарадылмыш МАРС (машынла охунан каталоглашдырма) форматыдыр. Оун гурулушу јалныз китаблары дејил, сәнәдләрин бүтүн мә'лум нөвләрини тәсвир етмәјә имкан верир. Јалныз АБШ дејил, 1967-чи илдән Бөјүк Британија, 1971-чи илдән Канада, 1972-чи илдән Испанија, 1975-чи илдән Франса, Бразилија даһа сонралар дикәр өлкәләр чари милли библиографик нәшрләрини МАРС-вә оун даһа да тәкмилләшдирилмиш форматы әсасында автоматлашдырылмыш гәјдала һазырлајыб чап едирләр.

УБУ-нун мүасир инкишаф мәрһәләси бүтүн өлкәләрдә милли библиографијанын мөвчудлуғуну вә оун даһа да тәкмилләшдирилмәсини тәләб едир. Бунсуз библиографик мә'лумат мүбадиләси системинин тәшкили гејри-мүмкүндүр.

Бүтүн бунлар республикамызда да милли библиографијанын инкишаф едирилмәси үчүн гаршыја мүһүм вәзифәләр гәјур:
-чари милли библиографик нәшр системи јенидән гурулмалы, оун тәртиби методикасы бејнәлхалг стандарта ујғулашдырылмалы вә һазырланмасы процесинин автоматлашдырылмасына наил оамалы;
-харичи өлкәләрин иш тәчрүбәсинә әсаданараг, бу нәшрләрин Китаб Палатасына дејил, мәчбури нүсхә алап М.Ф.Ахундов адына Дөвләт Китабханасына (она милли китабхана статусу вермәк шәрһилә) һәвалә едилмәси;

-милли чал мөһсулунун библиографик репертуары сахәсиндә мөвчуд бошлукларын тамамланмасы вә онун даһа тәкмилләшдирилмиш нәшринә баһтанмасы.

Гәјд етдијимиз вә мејдана кәләчәк бир сыра дикәр проблемләрин мүнәффәғијәтлә һәлл едилмәси үчүн илк нөвбәдә республиканын мүнәфиг китабхана-библиографија мүнәссисәләринин мадди-техники базасы мөһкәмләндирилмәлидир.

ӘДӘБИЈАТ

1. Коршунов О.П. Библиографоведение. Общий курс. - М., 1990. - С. 188.
2. Багров И.Ю. Вопросы библиографического учета на 39-ой сессии международной федерации библиотечных ассоциаций // Сов. библиография. - 1973. - №6. - С. 5.
3. Общая иностранная библиография. - М., 1982. - С. 9
4. Уезд орада. с. 10
5. Семеновкер Б.А. Международный справочник по обязательному экземпляру // Библиография. - 1994. - №2. - С. 141.
6. Лиховид Т.Ф. Текущая национальная библиография и ее функциональная структура // Сов.библиография. - 1982. - №1. - С. 89.
7. Кутевенко Н.Е. Коммуникативный формат MARS и его модификации // Сов.библиография. - 1984. - №4. - С. 85.